

telesna, dandanes vse bolj redka skupnost obdelovalcev zemlje. Prav ta spoj tematskih, slogovnih in duhovnih prvin v Jamnici nas najbolj zadovoljuje, motijo pa nas — kakor tudi v obeh drugih romanih — kompozicijske neskladnosti, miselna nesoglasja in mrtva reportažna mesta. Kljub temu je bila Jamnica vse do Zidarjevega romana *Sveti Pavel* (1966) najbolj prepričljiv in pretresljiv zgled našega kmečkega kolektivnega romana.

Prežihov Voranc pa vendarle ni dozorel do tistega epskega mojstrstva, ki bi ga bil verjetno lahko dosegel. Nemirno življenje političnega agitatorja in emigranta ter trpljenje v nemškem koncentracijskem taborišču sta mu uničili zdravje ter ga spravili v prezgodnji grob. Kljub hudi srčni bolezni zadnjih let pa je snoval do konca. Da se kot umetnik navzlic telesnemu trpljenju ni nehal razvijati, je dokazal s poglavjem *Skrivna bralnica*, namenjenim za zgodovinski roman *Pristrah*, s črtico *Solzice* ter tudi z mnogimi odstavki zadnjih štirih knjig: s potopisnim zbornikom *Od Kotelj do Belih vod* (1949), s spominskimi črticami iz emigracije *Borba na tujih tleh* (1946), s knjigo partizanskih motivov *Naši mejniki* (1946) in z zbirko otroških in mladinskih povestic *Solzice* (1940).

V začetnem in žal edinem poglavju romana *Pristrah* je smiselno združil nekatere stilne značilnosti prvega slovenskega umetniškega pripovednika Josipa Jurčiča z izvirnim prikazovanjem prebujajoče se ljudske zavesti, kakor da bi bil hotel zgodovinsko temo (odmev revolucije 1848 med koroškimi kmeti) izoblikovati v sintezi slovenskih pripovednih načinov. Tako je izpričal tudi s poslednjimi stavki neutrudno umetniško prizadevanje. To mu je pač omogočilo, da je med obema vojnama ustvaril nekaj izredno tehtnih in zanimivih pripovedi slovenske socialno obtožujoče kmetsko-delavske epike.

Ljudmila Bezljaj-Krevel

Ljubljana

SLOVENSKA TKALSKA TERMINOLOGIJA *

V Sloveniji je ljudsko tkalstvo že skoraj popolnoma zamrlo. Zamudili smo čas, ko bi bilo na terenu še mogoče zbrati celotno tkalsko terminologijo do zadnjih podrobnosti. Zadovoljiti se moramo samo z gradivom, ki so ga zbrali starejši raziskovalci,¹ ali pa ga najdemo po starejših natisnjenih in rokopisnih slovarjih, kjer pa so, žal, starejši termini le redkokdaj lokalizirani. Na tako popolno delo, kakor je za severovzhodno Poljsko monografija Barbare Mocarsko-Falińske, *Słownictwo Warmii i Mazur, Uprawa i obróbka lnu* (1959), pri nas na

* Po seminarski nalogi pri V. Novaku priredil za tisk F. Bezljaj.

¹ O tkalski terminologiji pri nas so pisali Josip Mantuani, *Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem, Carniola V*, 1915; B. Račić, *Domače tkalstvo v Beli Krajini*, *Slov. Etn.* III—IV, 1951, str. 142—148; F. Baš, *Cehovsko tkalstvo v Dravski dolini*, *Sln. Etn.* III—IV, str. 159—179; V. Novak, *Lan in njegovi izdelki v Slovenski krajini*, *CZN XXXI*, 1936, 34—37; V. Novak, *Pridelovanje lanu v Slovenski krajini*, *Etl.* XVII, 1944, str. 61—63; V. Novak, *Doneski o tkalstvu in o suknarstvu nad Begunjami in Žirovnico*, *Slov. Etn.* VI—VII, 1953, str. 117; V. Novak, *Slovenska ljudska kultura*, 1960; V. Novak, *Domače tkalstvo v gornjesavski dolini*, *Sln. Etn.* XVI—XVII, 1964, str. 245—256; besedno gradivo pa prinašata tudi Strekelj, *Slovarski doneski iz živega jezika narodovega*, *LMS 1894* in *JA XII*, 463; I. Šašelj, *Iz belokranjskega besednega zaklada*, *Dom in svet*, 1896.

slovenskem ozemlju ne moremo več misliti. Naša strokovna etnografska literatura se je največkrat zadovoljila le z opisi tkalskih naprav in tehnike tkanja, manj pozornosti pa je posvetila terminologiji. Skopi podatki iz slovarjev pa so premalo popolni za vsestransko rekonstrukcijo.

Ker spada tkalstvo poleg lončarstva in kovaštva med najstarejše obrti, katerih začetki segajo daleč v prazgodovino, zasluži ljudska terminologija vse pozornosti etnografa, jezikoslovca in kulturnega zgodovinarja. O. N. Trubačev je nedavno izdal knjigo *Remeslennaja terminologija v slavjanskih jazykach* (Moskva 1966), kjer skrbno analizira ne samo splošno slovanske, ampak tudi izraze, omejene samo na posamezne jezike ali celo narečja. Vendar je za slovensko tkalstvo terminologijo upošteval samo študije B. Račića *Domače tkalstvo v Beli krajini* (Slov. Etn. III-IV, 1951, 142 d.) in V. Novaka *Slovenska ljudska kultura* (Ljubljana, 1960, 79 d.). Njegovo zbirko slovenskih terminov bi bilo mogoče še znatno dopolniti.

F. Bezlaju (svojemu očetu) sem več let pomagala urejevati gradivo za slovenski etimološki slovar. Že zgodaj so pritegnili mojo pozornost številni izrazi, ki so naravnost ali vsaj posredno povezani z zgodovino tkalstva. Pri mnogih se zveze več ne zavedamo in jih lahko opredelimo samo z etimološko rekonstrukcijo. Tako npr. *tvesti-tvezem*, tudi *tveziti-tvezim* »govoriti tja v en dan, vleči koga za nos«, narečno tudi »obešati se na koga«. Toda *tvez*, g. *tvezi* »obšiv, porta«, v 16. stol. *tvestje* (Dalmatin), v 18. stol. *tvez* »pas«, *tveze* »čipke« (Pohlin). Verjetna je rekonstrukcija v *motovęsti-motovęzq*, kar je drugačni prevojni stopnji izpričano v splošno slovanskem *motovęzъ* »motvoz«.² Pri tem nas ne sme motiti, da je današnje slovensko *vesti-vezem* izposojeno iz drugih slovanskih jezikov.

Sinonim za *tvesti* je tudi *pleteničiti*, pritegniti bi bilo mogoče tudi *vezati otrobe*. Podoben razvoj pomena zasledimo lahko tudi v ruskem *Káverzu* »spletka«, ukrajinsko *koverzá* »nesmisel« in *verstý* »govoriti nesmisel«. Tu je osnova *vъrsti*, *vъrzq* »vezati«.

Znano je, da so Slovani prinesli s seboj iz pradomovine več kakor samo osnovno poznavanje tkalske tehnike; znaten del njihove tkalske terminologije je starejša, deloma celo vsem indoevropcem skupna dediščina. Etnograf M. Gavazzi³ je že pred desetletji opozarjal na ide. termine za pojem »statve«, ki so v vrsti jezikov izpeljani iz osnove *stati*, tako psl. *stavъ*, *stanъ*, litavsko *stakles*, latinsko *stamen*, grško *histós*, st. nordijsko *wef-staðr*. itd. Toda v današnji slovanski terminologiji niso redki sinonimi, pri katerih že po arealih lahko sklepamo, da so bila praslovanski, toda po slovanskem svetu jih srečujemo danes v nekem strogo zakonitem zaporedju. Tako je M. Gavazzi⁴ že v razdobju med obema vojnama opozoril, da se vrsta etnografsko zanimivih terminov pojavlja pri južnih Slovanih samo na vzhodu in na severozahodu Balkana. Iz tkalske tehnike navaja Gavazzi dva primera (na Gavazzijevi karti št. 6 in 7). Prvi je psl. *kqželъ* »vrsta preslice«, slovensko *kqželj*, v Dalmaciji *kuželj*, *kuželjača* in na vzhodu blg. *kъžel*. Na slovanskem severu ne pozna tega termina samo poljščina. Drugi Gavazzijev primer je slov. *sualnica* »tkalski čolniček«, v Hrvaškem Primorju *sovalo*, *sovjelica*, v Bolgariji in v delu vzhodne Srbije

² F. Bezlaj, Eseji o slovenskem jeziku, 130. Mladinska knjiga 1967.

³ M. Gavazzi, Praslavenski tkalački stan i tkalačka daščica, ZNŽO XXVI, str. 1 d.

⁴ M. Gavazzi, Problem Karakterističnoga razmeštaja nekih etnografskih elemenata na Balkanu, Sofija, 1936.

pa *suvajka*, *snuvajka*, *soveljka* itd. Iz teh Gavazzijevih prvih opozoril se je v zadnjem desetletju razvilo raziskovanje sledov praslovanskih plemenskih narečij in njihovih migracij. Zgodovinar B. Grafenauer jim v svojih zadnjih študijah priznava možnost, da bodo nekoč pripomogla do globljega poznavanja praslovanskih naselitvenih tokov na Balkan.⁵

Problematike slovenske tkalske terminologije bi se bilo torej treba lotiti z različnih stališč. Najprej bi bilo treba ugotoviti razvoj skupne praslovanske dediščine na naših tleh. Natančnejšega raziskovanja pa bi zahtevali izrazi, ki odkrivajo kakršne koli posebnosti v svojih arealih. Seveda pa so vmes tudi samo slovenske besede. Pri teh pa samo jezikoslovna analiza lahko odloči, kaj je stara dediščina in kaj smo šele kasneje sprejeli od neslovanskih sosedov. Upoštevaty pa ne bi bilo treba samo danes poznane tkalske terminologije, ampak tudi besede, ki so se pri nas ohranile v prenesenem pomenu.

Precej starih metafor, prevzetih iz tehnike tkanja, najdemo v ljudskih rastlinskih imenih. Poleg še vedno razumljivih, kakor je npr. *kodeljica* »Muscari racemosum« ali *koželjic*, *koželjica* »Datura stramonium«, bomo lahko našli še vrsto bolj zahtevnih. Naj omenim *kozji preslec* ali *presnec* »Evonymus europaeus«, ki se nemško imenuje *Spindelbaum* in francosko *tusain* (iz latinskega *fusus* »vreteno). Tega imena ne moremo ločiti od slov. *preslen* »Spinnrocken«, iz psl. *pręslen*⁵, sbh. *pršljen*, blg. *prešlen*, č. *preslen*, p. *przešlin*, gor. lužiško *praslen*, izvedeno iz osnove *pręsti*, *prędę*. Rastlina »Evonymus« se sbh. imenuje *bršljanka*, č. *brslen*, p. *przmiel*, *trzmiel* in r. *brusklen*, kar vse izvaja V. Machek, Jména rostlin 141 iz prsl. *pręslen*⁵. Slovensko rastlinsko ime je torej ohranilo še najbolj arhaično podobo. Tudi rastlina »Equisetum vulgare« se splošno slovansko imenuje *preslica* (sbh. *presličica*, blg. *preslica*, č. *přeslička*, p. *przastka* itd.). Na slovenskem zahodu ji pravijo *raba* (Kras, Posočje) in to rekonstruira F. Bezljaj (Eseji 134) v psl. *vorba, kar je sorodno današnjemu r. *vorob* »motovilo«. *Raba* je torej ekvivalentni izraz za *preslica*, a pri tem je osnova **vorb-*, ki je sorodna latinskemu *verbena* »šiba, palica«, izpričana samo v severnoruskih in v zahodnoslovanskih narečjih. Belokranjsko *rašek* »motovilo« in sbh. *rašak* »motovilo« primerja Trubačev (Rem. term. 115) z romunskim *râșchia* »motati na motovilu«, *rașchitor* »mótovilo«, kar izvajajo romanisti iz pomenske drugačnega latinskega *rasclāre* »praskati, skoblati« (Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wb. 7072). Po ustnem mnenju F. Bezlaja je bolj verjetno romunski izraz izposojen iz slovanščine, kjer se je to moglo razviti iz osnove **vort-*, **vert-* »vrteti«, ali pa spada k litovskemu *varpstę* »vreteno«. Toda rastlinsko ime *rašek*, *rašec* »Trapa natans«, sbh. *rašak* (Vuk) je morda le v zvezi z *orešek*? F. Bezljaj (Eseji 135) povezuje tudi slov. rastlinsko ime *ligrščica* »Adiantum capillus Veneris«, tudi »Marijini laski«, z r. *ligozit*⁵ »prepletati niti pri tkanju«, ukr. *polyhatysja* »vezati, prepletati se«, kar je iz iste osnove kakor lat. *ligare* »vezati«.

S tem seveda še niso izčrpani vsi pomenski prenosi iz nekdanje tkalske terminologije. Celó takšne besede, kakor je npr. slov. dial. *trnič* »prekuhan, stisnjen in posušen sir« (Kamnik), lahko primerjamo z ukr. *tenicja*, blr. *ternica*, *ciernica* »trlica«, saj najdemo v slovenščini tudi *trepalo*, *trepalnik* »trlica« poleg r. *trepalo*, blr. *trepalo* in p. *trzepak*, *trzepakczka* »trlica«.

⁵ B. Grafenauer, Pomembni novi rezultati o starejši zgodovini jugosl. narodov, ZČ 1964, 190—218, in Slovanski naselitveni tokovi na Balkanski polotok, idem 219—227.

Splošno slovanski tkalski termin je *tkati*, psl. in csl. *tъkati*, kar po mnenju večine raziskovalcev izvedeno iz iste osnove kakor *do-takniti* s prvotnim pomenom »pretikati niti«. Staro prusko *tuctoris* »tkalec« je kakor madžarsko *takacs* in albansko *kaç* izposojeno iz slovanskih oblik *tъkarъ*, *tъkačъ*. Kakor so slov. priimki *Kavčič*, *Tekavc* izpeljani iz *tъkadъcbъ*, je verjetno priimek *Kač* iz *tъkačъ*. Najbolj razširjeni indoevropski izrazi za pojem »tkati« so izpeljani iz korena **ak-* z različnimi podaljšavami, npr. sti. *otum*, lit. *austi*, nvn. *weben* itd. V slovanskih jezikih je iz te osnove ohranjeno samo r. *uslo* »začetek tkanja« in st. r. *utrъnъ* »platnen«. Glasoslovno bi temu moglo odgovarjati osamljeno slov. dial. *trinek* »vozel na vrvici«, kar žal brez lokacije navaja Pleteršnik. Toda starejši slov. slovarji, npr. Gutsmann in v 19. st. še Jarnik, poznajo za pojem »tkati« tudi sinonim *termati*, *stermati*, dalje *potermati* »narediti osnovo za tkanje«, *termanje* »tkanje« itd. Temu je glasoslovno blizu samo ukrajinsko naravno *termittja*, *termitъje* »pezdir«, kar izvaja Trubačev (Rem. term. 75) iz osnove *treti*, *tarem*. Toda slov. (*s*)*termati* je po mnenju F. Bezlaja (Eseji 130) ista osnova kakor v lat. *sternere* »napeti, raztegniti«, bretonsko keltsko *stern* »krosno«, irsko *garmain* »krosno«, velško keltsko *ystern* »jermenje«, dansko *karm* »krosno«. Menjavanje *-m-* in *-n-* bi se dalo razložiti kakor pri slov. *usnje*, *sbh. usmije*, csl. *usmъ*, č. *usně*, ali pa slov. *osme* (f. pl.) poleg *osne* »Spannstock beim Webstuhl« iz nekdanje pripome *-men-*, prim. lit. *ašmens* »rezilo, ostrina«. K zgornji osnovi **ster-*, psl. verjetno *(*s*)*trъ-* spadajo mogoče tudi *sbh. izrazi za »statve« tara, natra, natrica*, slov. v Beli krajini *tara*, pri katerih se zdi običajna razlaga iz osnove, kakor je v *treti, tarem*, težko razumljiva. Toda ukrajinskemu *termittja, termitъje* »pezdir« odgovarja pomensko slov. dial. *trja, trje, trji, tirje, tirji* »pezdir« in »konci osnove«, dalje *terjača* »grobno platno«, kjer sta se morda križali obe osnovi.

Star tkalski termin je tudi r. *skatъ, sku* »viti, presti, sukati nit«, st. r. *sъkati, sъku*, st. č. *skāti, sku*, ohranjeno danes v č. dial. *skadlen, skadlinek*. To popolnoma odgovarja lit. *sūkti sukú* in lot. *sukt* z enakim pomenom. Težko bi iz druge osnove kakor iz te stare reducirane prevojne stopnje k splošno slovanskemu *sukati* mogli razložiti osamljeni belokranjski termin *škabica* »zaponka, petlja za zapenjanje gumbov« iz *sъkatъba*, čeprav ta osnova pri južnih Slovanih ni nikjer izpričana. Vendar ima tudi r. *púgovica, púgovka*, ukr. *puhovycja*, p. dial. *paгwica* poleg csl. *pogy*, gen. *pogyъve* »gumb« še živo sorodstvo v slov. *poglica* »zaponka«.

Za pojem »statve« je na precejšnjem delu slovenskega ozemlja izpričan termin *krosna* (sr. spol mn.) ali *krosne* (ž. spol mn.), tako na Štajerskem, v Prekmurju in v Beli krajini. *Sbh. je krosna* (ž., ed.) izpričano samo na zahodu pri katolikih. Blg. in mak, je *krosno* (sr. spol ed.) »vratilo, vratovilo«, ukr. pa *krosna* »okvir za napenjanje tkanine. Samo r. *krosno* in slš. *krosna* pomeni »statve«. Belokranjska in primorskohrvaška izvedenka *krosnica* se znova pojavi na Sedmograškem.⁷ Ob Kolpi pomeni *krosnica* »tkalska deščica«, ki se tudi slš. imenuje *krosienko* ali *krosienka*. Kakor slov. *krošnja*, dial. tudi *krósna* »torba potujočega branjevca«, kar je z različnimi pomeni znano v vseh slovanskih jezikih (Berneker, SEW I 624), povezujejo etimologi tudi *krosno* z r. *kreslo* »stol«, lit. *krāsė* »stol«. Zanimivo je, da je v Beli krajini sinonim za »statve« tudi »stol«,

⁶ C. D. Buck, A Dictionary of Selected Synonyms in the principal indo-european languages, 1949

⁷ Sudbina stare slavenske baštine kod južnih Slavena, 1959, str. 4.

in ni potrebno, da bi to razlagali kot kalk po nvn. *Weberstuhl*. Južnoslovanski sinonimi za krosno kakor csl. *postavb*, sbh. *stan* ali sbh., mak., blg. in rum. *razboj* niso na slovenskem ozemlju nikjer izpričani. Slovenski zahod pozna samo *statve*, *stative*, *stalve*. Podobne izpeljanke navaja Moszyński⁸ za poljščino, kjer pomeni *staciwa* »podstavek za vodoravne statve«. Pri nas najdemo v tem pomenu samo *statine* pri Rabskih Slovencih.⁹ Pleteršnik navaja tudi *postave* »štirje drogovi, ki nad tkalcem škripec drže«, žal brez lokalizacije. Ugotovljeno je, da je praslovanska tehnika tkanja poznala prvotno samo navpičen tip statev, ki so sprva služile le za tkanje trakov (beseda *trak* je sorodna sti. *tarku* »vreteno« in lat. *torqueo* »tkem«), zato je pri vseh teh izvedenkah iz osnove *stati* težko natančneje določiti pomenski razvoj.

Med deli statev je najbolj zanimiv izraz *brdo* »tkalski glavnik«. V Slovenskih Goricah tudi *brda* (sr. spol, mn.) »priprava za pletenje vrvi«, kar je gotovo stara dediščina (r. *berdo*, p. *bardo*, č. *brdo*, blg. *bŕdo* itd.). Psl. *bŕdo* spravljajo etimologi v zvezo z lot. *birdo* »statve« in stvn. *borto* »Borte«. Toda zaradi homonimnih izrazov, kakor so južnoslov. in ukr. *brdo* »grič, hrib«, koroško slov. *brdo* ali *brda* (sr. spol, mn.) »brv« ter sbh. in blg. *berce*, *berdica* »del pluga« z značilnim arealom (severazahod in jugovzhod slovanskega Balkana), pa pri teh besedah vendarle še ni vse dokončno pojasnjeno.

»Tkalski glavnik« se slovensko imenuje tudi *greben* (to uporablja že Trubar), izpričani pa so tudi sinonimi *češelj*, *češljak*, *gradaše*, *gredaše*, *brdoglavnik*, belokranjsko tudi samo *brdo*. Ker se ti izrazi uporabljajo tudi za česanje preje, sinonima za *ahle* »Hechel« in še za nekatere druge priprave pri tkanju različnih vrst blaga (npr. za nikalnik), mi ni bilo mogoče samo iz razpoložljivega slovarskega gradiva natančneje določiti njihove pomenske funkcije. Slov. *gradašiti* »česati prejo«, tudi *gredašiti*, bi bilo mogoče povezati s psl. *gręda*, ki je kot tkalski termin izpričana v sbh. *grędica* in p. *grzqdki*, čeprav z drugačnimi pomeni. Sinonim *mikati* psl. *mykati* poznajo tudi češčina, slovaščina, ruščina in ukrajinsščina v enakem pomenu. To vežejo z lit. *maũkti* »lupiti, dreti«, sti. *muñcāti* »razvezuje« itd. (Trubačev, Rem. Etim. 68). Srbohrvaščina pozna za »tkalski glavnik« tudi termine *gargaša*, *gargača* poleg glagola *gargati*. To utegne biti po ustnem mnenju F. Bezlaja v zvezi z osnovo ide. **ger-* »viti, plesti«, prim. lit. *gargalas*, *gargolas* »niti, pasma«, sti. *gunah* »posamezne niti v tkivu, pri vrvi«. V slovenščini je iz te osnove *grnec* »iz protja pleten koš«, kar ustreza lit. *gurbas* »koš, pleter« in je zato dvomljivo, da bi bilo tudi slov. dial. *gárnik* poleg *gármote*, *gárnote* »motovilo, motavnik« (vzh. štaj.) hibridno tvorjeno iz nvn. *Garn* »nit« in sln. *motati* (tako izvaja to Striedter-Temps, Deutsche Lehnwörter im Slowenischen 127). Tvorba je lahko podedovana, čeprav je slov. in sbh. *-a-* v *gargati*, *garnik* itd. težko zadovoljivo pojasniti. Drugi sbh. sinonimi za pojem »tkalski glavnik« so še *greben*, *gvozdenka*, *ogrebača*, *ogreblo*, *perjanica*.

Star izraz za del statev je tudi *bilo*, ki ga omenja Sadar (Lan in konoplja, str. 65): *greben*, *brdoglavnik*, blk. *brdo tiči v bilu* in B. Račič, Domače tkalstvo v Beli Krajini, Sln. III—IV, 152: *skozi to vrže tkalka čolniček z nitjo, ki jo zabije z bilom v katerem je brdo*. Psl. *bidlo* je izvedeno iz osnove, kakor je v *biti*, *bijem*, in je poznano večini Slovanov (Trubačev, Rem. term. 130).

Zanimiv izraz za nas pa so *ničalnice*. V slovenščini so izpričane oblike *ničevnice*, *ničavnice*, *ničnice*, *obnite*, prekmursko tudi *prtnice*, *pletnice*. Vodnik

⁸ Moszyński, Kultura ludowa Slowian I, str. 332.

⁹ V. Novak, EH. XVII, 62.

rabi *ličavnice*, v slovarjih sem našla tudi *nišnice* in *nitečnice*. Temu popolnoma odgovarjajo vzhodnopolski izrazi *nicielnice*, *nici*, *nicianki*, *nicienice*, *niciaki* (M. Falińska, Słownictwo Warmii i Mazur, index). Tudi sbh. dial. je izpričano *ničenice*, dalje slš. *nitel'nice*, ukr. *nyčynyci*, blr. *ničel'nicy*, r. *nity*, *nitnicy*, *ničenski*, *ničenicy*. Poleg tega tudi st. č. *nytidl(n)icze* in da se polkrog zaključí na vzhodu Balkana še blg. *niščelki*, *niti*. Trubačev, Rem. term. 132 opozarja pri tem tudi na dvojnost psl. *nitъ in nitъ* (r. mn. *nity!*), kar pa na jugu, žal, ne moremo več razlikovati.

Tudi slov. terminu *zev*, ki ga Pleteršnik ne navaja v tkalskem pomenu, odgovarja r. *zev*, p. *ziew* in slš. *ziva*.

Splošno slovanski pa so izrazi slov. *podnožje* (*podnožka*, *podnožnica*, *podnožnik*, a tudi *branovlak*, *stopalnik*, *pedalo*, *nagaun*), ki ne manjka v nobenem slovanskem jeziku. Nekoliko ožji areal imajo slovenska *vratila*. Ločimo *zadnje vratilo*, nvn. *Weberbaum*, *Garnbaum*, na katerega se navija osnova. Vodnik navaja sinonim *šipno*, Cigale pa za Štajersko *navoj*. Poleg tega pa še *prednje* ali *prsno vratilo*, nvn. *Brustbaum*. Pri Rabskih Slovencih se ta imenuje *pršičnjek* (V. Novak, Etn. XVII 62), za zgornjo Savinjsko dolino omenja Anka Novak *pum* za zadnji val pri statvah, kar je gotovo izposojeno iz srvn. »*Baum*«. Poleg č. *vratidlo* in ukr. *vorotylo* je tudi sbh., mak. in blg. *vratilo*, medtem ko je r. *navój*, ukr. *navij*, *navojka*, blr. *nawójka*, p. *navój* slš. *návoj*. Deloma je tudi na češkem in na srbohrvaškem ozemlju v rabi *naviják* in *návoj*. Vodnikovo *šipno* bi bilo mogoče rekonstruirati v *šćipno, vendar je psl. *šćipъci* »klešče« prim. slov. dial. *šćipec* »klešče za utrinjanje luči«. Izrazi *osnovni* in *blagovni val*, ki jih uporablja Zorec v *Tkaninoznanstvu*, so umetno tvorjeni in nimajo nič skupnega z ljudskim izročilom.

Za kos platna, ki je pritrjen na vratilu, da se navežejo nanj konci osnutka, pozna slovenščina izraze *prtkavača* (Račič za Belo Krajino) in *dokonček* (pri Sadarju je to pomensko nekoliko nejasno).

Tkalec pripravi *osnovo* (*osnutek*, *snova*, *snutek*, *kita*) na *snovačah* (tudi *vitlenu*, *snovalu*) iz preje, ki jo dobi v klopkah. Konci osnove se imenujejo *tirje*, *tirji*, *trji* in *turje*, *turije*, *štiri*, *potirki*, *panterki*, *pantrki*, kar spada gotovo vse k silno razvejani indoevropski osnovi **ster-* »štrleti, moleti«. *Snovalnica* se imenuje v Beli Krajini tudi darilo, ki ga prinesejo tkalki. Za napravo, ki služi za pretikanje prečnih niti (*votek*), pozna slovenščina oba glavna slovanska izraza: *čolniček* (belokranjsko *čunek*, Rateče *čouničak*, dolensko tudi *takavac*) in *sualnica*, *snuvalnica* z zanimivimi areali. Iz psl. *čъlnъkъ* so današnji č., slš., p., r., ukr., blr. izrazi, na Balkanu pa pozna to samo osrednji sbh. pas, kjer je v rabi tudi sinonim *ladjica*.

Za navijanje votka na cevke služi *sukalo* ali *potak*. Slovanski izrazi so izvedeni iz različnih prevojnih stopenj osnove *sukati*, *sъkati* in *sučiti*. Mak. je *sukalo*, sbh. kajk. tudi *sukalo*, *sukalnik*, enako č. *sukadlo*, luž. *sukadło* p. in pbl. *sakódlъ*, medtem ko je r. *skálo*, *skal'nica* *skal'no*. Enako je tvorjeno lit. *sukeklis* »mešalka«. Sln. *potak* je iz iste osnove kakor *votek* (psl. *po-tъkъ* : *o'tъkъ*), prim. sbh. *potka*, *poutka*, *poučica* in krpatsko ukr. *pútka* »votek«. Psl. *o'tъkъ* »votek« pa je znano v vseh slovanskih jezikih razen v lužiški srbščini. Iz slovanskih jezikov je tudi madž. *ontok*.

Za enakomerno širino tkanine uporabljajo *razpinjač* (Pleteršnik nima), ki odgovarja p. *rozpionki*, *rozponki*, *rozpierzadła*, *wzpierzadła*, *rozpierzaki*, *rozpierzacki*. Sadar navaja slovenske sinonime *palice*, *vostiči*, *čepiči*, *proji*. Zadnji

izraz navaja F. Bezljaj (Eseji 126) med slovenskimi leksičnimi vzporednicami z baltskimi jeziki. Slovenske oblike *proj* (m. ed.), *proji* (m. mn.), *proje* (ž. mn.), *sproj*, *sproje* in *sprosti* odgovarjajo lit. *sprąstas*, star. *spranstas* »okvir za natezanje platna, okvir za sušenje živalskih kož«. Oboje, slovensko in baltsko, je o-jevska prevojna stopnja osnove *presti*, *pređq*, le da pomeni litavsko *spresti* »napenjati«. Tudi sinonim *sproga* ima svoj baltski ekvivalent v lit. *sprenglys* »okvir«. To pa je oboje iz osnove *za-preči*, *za-prežem*, lit. *spreñgti*. Najbolj razširjen slovanski sinonim je r. *pjalo*, *pjalbci*, st. č. *padla* pa je pri nas izpričan le z glagolom *peliti* »napenjati«, npr. *rokavi se mi pelijo*.

Osnovna sestavina statev je tudi *škripec* (Prekmurje), tudi *čigice*, prim. r. *skripica*, luž. (s) *křipk*, *škřipk*, č. *křipec*, sbh. *škripci*, blg. *skrepći*.

Stara splošnoslovanska beseda je tudi *pasmo*, to je dvajset, trideset ali štirideset niti združenih v en *pramen*. Pleteršnik navaja za Štajersko po Dajniku in Miklošiču, da je *pasmo* kakih dvanajst niti osnutka. Za srbohrvaško ozemlje navaja Gavazzi, da je *pasmo* trideset oz. šestdeset niti osnutka, Machek v Etim. slov. češ. pa navaja, da je na Češkem *pasmo* dvajset, trideset do štirideset niti osnove. Iz razpoložljive literature ni mogoče zanesljivo sklepati za celotno slovensko ozemlje, vendar pa je zanimiva Gavazzijeva opomba,¹⁰ da se je pri severozahodnih obrobnih južnih Slovanih bolj uveljavil dvajsetinski sistem štetja, medtem ko prevladuje v osrednjih predelih šestdesetinski.

Sbh, *predeno*, *predence* je večja enota štetja (1200 niti), in besedo poznajo tudi na Štajerskem.

Podobne vloge imajo tudi izrazi *pram*, *pramen*, *pramenič*, *pramič*, *prame*, *stremen* in *cep*, vendar ni popolnoma jasno, kje je meja med izrazi pri tkanju in pri pletenju vrvi. Tudi *pramen* je splošnoslovanski izraz s prvotnim pomenom »kita las ali niti«, to se je šele kasneje razvilo v »snop žarkov« ali »izvir«. Slovenskim tkalskim pomenom *pram*, *prame* je danes pomensko blizu samo še lužiško *promjo*, *promje* »pasmo«.

Po ustnem mnenju F. Bezlaja je tudi slov. *štrakelj* (m.) »kleine Strähne, ein abgesonderter Teil einer Strähne« (kar poskuša Pleteršnik razložiti iz nemškega *Strang*), prastar domač izraz, ki glasoslovno popolnoma odgovarja lit. *strouga*, *sruoga* »Strähne, Streifen, Gebinde«. Isto velja tudi za *rene* (ž. mn.) »Garnwinde«, kar Striedter-Temps, DLS 209 ne loči od *rena* »Hafendeckel«. Izhodiščno slovensko *rěna* ustreza lit. *riėsti* »aufbiegen, aufrollen«, *riesmė* »Zettel auf dem Weberbaum«, *rėtas* »zusammengedreht, gewunden« itd.

Pozornosti vreden arhaizem je tudi sln. *nada* »fehlerhafte Verdickung der Spinnfadens«. Temu ustreza v slovanskih jezikih samo rusko *snaditʹ* »zusammenbringen, festmachen, aneinanderfügen«, toda slovenskemu pomenu bolje ustreza sorodno lotiško *snāt* »locker zusammendrehen« in staro irsko *snáthe* »Faden«.

F. Bezljaj (Eseji 127) navaja med arhaizmi tudi koroško narečno *tota*, *totka* »povesmo«, kar se po prevojni stopnji ujema z lit. *tampýti* »durch mehrfaches Ziehen oder Spannen dehnen«, medtem ko je splošno slovansko samo *tėtiva* iz te osnove.

Že Mantuani je pred leti opozarjal na arhaične ostaline v našem ljudskem tkalstvu. Tako na primitivne tkalske naprave, starejše od statev, na katere je naletel v Beli Krajini in na Gorenjskem. Za najbolj primitivno tkanje ozkih pasov navaja termin *rak*, za katerega pa pravi F. Bezljaj, da si ga ne upa dokončno

¹⁰ M. Gavazzi, *Sudbina* . . . str. 6.

razložiti. Po njegovem ustnem mnenju spada h korenu **yer-* »drehen, biegen« in isto velja tudi za ime znane soteske *Rak* pri Škocjanu, obenem s toponimom *Rakek*. Suponirati bi bilo treba neko izhodno *yor-k-os ali nekaj podobnega, vendar pri tej izredno razvejani indoevropski osnovi, iz katere je v mnogih jezikih nešteto izrazov za tkanje, nikjer ni ugotovljen determinant -*k-* (gornje rěna je iz *rěsna iz ide. **urei-k'*).

Zanimiva beseda je tudi sln. *povesmo*, ki se rabi samo za najboljšo prejo. Izvedena je podobno kakor *pasmo* iz *po-* + *vęzati*, vendar ima izrazito zahodno-slovanski areal (č. *pověsno* »deset prgišč lanu«, d. luž. *povězmo*). Slabša preja da *trjačno platno*, *trjače* (glej tirje). Sinonim *tulje*, *tule* (ž. mn.), *tuljava*, *tulava* se ujema s csl. *stvolije* »kopriiva«. V Beli Krajini imenujejo najslabšo prejo *podmašek*, *naternina*, za kar nisem našla razlage.

Sorazmerno malo je v našem tkalstvu izposojenk iz sosednjih jezikov. Naj omenim notranjsko *krnjel* »tkalec«, kar se ujema z bellun. *karñel* »tkalec« iz *Carnia* (Meyer-Lübke, REW 1703). Goriško *vrtnariti* »štrene beliti«, kar se zdi na videz popolnoma slovensko, pa je razložil Štrekelj iz romanskega *orditura*, *orditorium*. Za naše *stritov*, *šritof*, *šritif* sodi moj oče, da že zaradi prevelike razlike v pomenu ne more biti izposojeno iz srvn. *strichtuoch* »prt za precejanje«, medtem ko je *šritof* »kos platna, rob pri prtju, priprava za motanje niti, klopčič itd.). Tudi *štruca* »povesmo« je lahko kljub koroško nemškemu *strutz* »povesmo« domače, saj je tudi alpsko nemško *pais(s)en*, *pais(s)el*, *pis(s)n* »povesmo« izposojeno iz slovenščine.

S tem seveda še ni izčrpana celotna slovenska tkalska terminologija in njena problematika. Podrobno sistematično iskanje po slovenskih obrobnihih narečjih bi gotovo prineslo še nekaj zanimivih ostankov. Vendar lahko rečemo, da je domače tkalstvo, tako kot ga etnološko pojmuje, v Sloveniji že zamrlo. Analiza ohranjenih terminov pa nam kaže, da se v slovenščini ne prepletajo med seboj samo južno-, zahodno- in vzhodnoslovanski izrazi, ampak ima naš jezik kakor v drugem besednem zakladu mnogo samostojnega, kar je mogoče deloma preko baltskih jezikov povezati z indoevropsko dediščino.

Janez Mušič

Ljubljana

JUŠ KOZAK TER ŽIVLJENJSKI IN LEPOSLOVNI REALIZEM

Ko razmišljamo o Kozakovem literarnem opusu, ne moremo mimo spoznanja, da je njegovo načelo realističen odnos do sveta, do umetnika in umetniškega ustvarjanja. Radi poudarjamo, kako je za Kozakov realizem značilna izrazita osebna obarvanost ter globoka intelektualna ustvarjalna moč. Toliko bolj, ker so vsa pisateljeva meditativna pretresanja domačega umetniškega snovanja, revialnega življenja in evropskega literarnoumetniškega dogajanja hkrati tudi neizprosna soočenja z življenjsko resničnostjo, z gonilnimi in zaviralnimi